JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kajander, Anna

Title: Mikä on digitaalinen käänne ja joko se on täällä?

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © Anna Kajander, 2020

Rights: CC BY 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Please cite the original version:

Kajander, A. (2020). Mikä on digitaalinen käänne ja joko se on täällä?. J@rgonia, 18(36), 221-225. http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202104272495

J@RGONIA
- ELEKTRONINEN JULKAISU
ISSN 1459-305X
Julkaisija: Helan tutkijat ry.
© Anna Kajander

36/2020 http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202104272495

Mikä on digitaalinen käänne ja joko se on täällä?

Seminaariraportti: *Digitaalinen historia Suomessa (Digital History in Finland) IV*, Jyväskylä/etäseminaari, 8.10.2020.

Anna Kajander

Digital History in Finland IV -seminaari käsitteli historiantutkimuksen digitaalista käännettä. Suomen Historiallisen Seuran organisoima tapahtuma järjestettiin Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselta käsin Zoom-seminaarina, tällä kertaa suomeksi. Isäntänä toimi historian apulaisprofessori Antero Holmila (JY).

Päivän ensimmäisessä sessiossa esitelmät keskittyivät Kansalliskirjaston digitointiprojekteihin ja palveluihin sekä niiden tämänhetkiseen tilanteeseen. Neljässä puheenvuorossa painottuivat digiaineistojen saavutettavuuden ja käyttökokemusten parantaminen sekä yhteistyö tutkijoiden kanssa näiden edistämiseksi. Päivän toisessa sessiossa keskityttiin uusiin historiantutkimuksiin, joissa on hyödynnetty digitaalisia menetelmiä. Tuula Juvonen (TaY) puhui digitoiduista sanomalehdistä ja näihin liittyvistä haasteista sateenkaarihistorian tutkimuksen näkökulmasta. Ilari Taskinen ja Risto Turunen (TaY) esittelivät tunnehistoriaan liittyvää tutkimustaan, jossa he olivat hyödyntäneet konelukua digitoitujen sota-ajan kirjeiden tarkasteluun. Anne Heimo (TY) ja Riikka Taavetti (HY) käsittelivät muistitietotutkimuksen digitaalista käännettä. Itseltäni jäi näkemättä session viimeinen esitys, jossa Pasi Ihalainen (JY) puhui otsikolla ”Political Representation: Tensions between Parliament and the People from the Age of Revolutions to the 21st Century”. Lisäksi seminaarissa käsiteltiin digitaalihistorian tilaa ja opetustilannetta eri yliopistoissa. Päivän lopuksi pidettiin paneelikeskustelu, jossa pohdittiin mitä digitaalinen käänne oikeastaan tarkoittaa ja onko se jo tapahtunut historiantutkimuksen piirissä.

Kiinnostukseni seminaaria kohtaan liittyy taustaani digitaalisuuden kulttuurisia vaikutuksia tarkastelleena etnologina sekä Helsingin yliopiston digitaalisten ihmistieteiden entisenä väitöskirjatutkijana. Käsittelen seminaaria siis etnologin näkökulmasta ja tarkastelen lähemmin kahta näkökulmastani erityisen kiinnostavaa esitystä. Lisäksi pohdin loppukeskustelun aikana esille nousseita asioita digitaalisuuteen liittyvästä opetuksesta sekä siitä, milloin digitaalisen käänteen voi katsoa toteutuneeksi tutkimuksessa.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Digitaalisuus viittaa eri asioihin

Digitaalisen tekstiaineiston etu tutkijalle on yleensä saavutettavuuden lisäksi nopeus, silloinkin kun aineiston parissa tehdään laadullista tutkimusta ilman varsinaisia digitaalisia tai laskennallisia menetelmiä. Hakusanojen avulla on mahdollista löytää nopeasti lähilukuun relevantteja tekstejä sekä saada kuva niiden määrästä aineistossa. Oikeiden ja täsmällisten hakusanojen löytäminen voi kuitenkin olla haastavaa. Tuula Juvonen käsitteli esityksessään sateenkaarihistorian tutkimusta, digitoituja sanomalehtiä ja keskeisiä hakusanoja. Hänen tutkimusaiheeseensa eli homo-, lesbo- ja transkulttuurin historiaan liittyvä sanankäyttö on muuttunut huomattavasti ajan myötä, ja toisaalta nykyisin käytettävä sanasto on melko uutta. Tutkijan haaste on siksi keksiä, millä käsitteillä asioista on puhuttu ja löytää keskeiset tutkimusta hyödyttävät hakusanat.

Juvonen esitteli hankkeen, jonka ideana on laatia sateenkaarihistorian sanakirja Helsingin Sanomista vuosilta 1904–1939 kootun korpuksen pohjalta. Hakusanojen lisäksi hankkeessa etsitään ja listataan tahoja, joiden kautta voi löytää lisää tutkittaviin tapauksiin liittyvää arkistoaineistoa. Hanke toteutetaan yhteistyössä alan tutkijoiden, tutkimusavustajien ja tietojenkäsittelyn opiskelijoiden kanssa. Projekti on siis monitieteinen. Tavoitteena on julkaista sanakirja ensi vuonna Sateenkaarihistorian ystävät ry:n verkkosivuilla. Onnistuessaan lopputulos nopeuttaa tutkimusprosesseja ja auttaa tutkijoita löytämään heitä kiinnostavia tekstejä laajasta aineistosta aiempaa tehokkaammin. Juvosen esitys jätti minut pohtimaan, kuinka vastaavien sanakirjojen tuottamisesta sekä tiettyjen asia- ja hakusanojen käytöstä olisi tärkeää keskustella myös muiden tutkimusalojen ja -aiheiden piirissä. Sanakirja sisältää ajatuksen siitä, ettei samaa aihetta tarkastelevien tutkijoiden tarvitse tehdä samaa hakusanojen etsimiseen liittyvää työtä useasti. Se vähentää näin päällekkäisen työn määrää ja auttaa pääsemään käsiksi itse asiaan entistä tehokkaammin.

Toinen erityisen kiinnostavana pitämäni esitelmä käsitteli digitaalista käännettä muistitietotutkimuksen ja oral historyn näkökulmasta. Riikka Taavetin ja Anne Heimon mukaan digitaalisuus on muistitietotutkimuksessa keskeinen asia aineiston keruun, tallennuksen ja arkistoinnin sekä tulosten esittämisen näkökulmista. Näiden kohdalla digitaalisuuden voi katsoa olevan alan ”neljäs käänne”. Sen sijaan menetelmien ja aineistojen analysoimisen kannalta digitaalisuus ei vielä ole noussut valtavirtaan. Lisäksi alan keskeinen tutkimuskohde, muistelu, on muuttunut internetin vaikutuksesta multimodaaliseksi, mutta tätä on toistaiseksi tarkasteltu alalla vain vähän. Esimerkiksi se, kuinka internetissä tapahtuvan muistelun tavat ja niiden julkisuus vaikuttavat sekä muistitietoon että sen tutkimukseen tulevat olemaan Taavetin ja Heimon mukaan tärkeitä näkökulmia tulevaisuudessa. Keskeisiä kysymyksiä ovat myös, mitä sellaista etäluenta voisi tuoda muistitietotutkimukselle mikä menisi lähiluennassa ohi, tai mitä laskennalliset menetelmät veisivät pois muistitietoaineistojen tulkinnasta. Digitaalinen käänne ei siis ole ollut alalla kaiken kattava muutos, vaan digitaalisuus ja tietokoneavusteisuus tarkoittavat eri asioita tutkimuksen eri vaiheissa. Digitaalisuuteen ja digitalisoitumiseen liittyy alueita, jotka vaativat vielä tietoa, teoreettista pohdintaa ja käytännön osaamista.

Digiopetuksen taso vaihtelee eri yliopistoissa

Esitelmien jälkeen seminaarissa keskusteltiin, mikä digihistorian opetuksen tilanne on yliopistoissa. Antero Holmilan mukaan Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella (Hela) opetusta tulee vielä kehittää. Nyt se on sulautettu osaksi perusopintoja, eikä sisällä erillistä digitaalisiin kysymyksiin syventyvää osaa. Menetelmät ovat pääosin ”leivottu sisään” eri opettajien vetämiin kursseihin. Vain taloushistorian opetuksessa on kiinnitetty laajemmin huomiota myös kvantitatiivisiin menetelmiin. Etnologian ja kulttuurintutkimuksen kohdalla tehdään digitaalisiin kysymyksiin liittyvää etnografiaa, mutta näissäkään ei syvennytä softapohjaisten menetelmien opetukseen. Hänen mukaansa Helassa kuitenkin pohditaan sitä, kuinka opetusta ja samalla yhteistyötä muiden laitosten kanssa voisi viedä eteenpäin.

Petri Pajun (TY) mukaan Turun yliopistossa tilanne on hieman vastaava. ”Insinöörimäistä” historiantutkimusta vierastetaan, eivätkä digitaaliset menetelmät näy vielä opinnäytetöissä. Anu Lahtisen (HY) mukaan Helsingin yliopistossa ollaan jo pidemmällä, mutta sielläkin opetustyötä kehitetään yhä. Fokuksessa ovat digitaalisten menetelmien ja aineistojen lisäksi digialustoihin ja viestintään kuten blogeihin liittyvä opetus- ja työpajatarjonta. Tavoitteena on tarjota opiskelijoille digiosaamista, josta heille voisi olla hyötyä myöhemmin työelämässä. Toistaiseksi kurssitarjonnan suunnittelu on kuitenkin ”nakertelua”, jossa koetetaan luoda sopivan kokoisia paketteja osaksi opintokokonaisuuksia. Esimerkiksi suurten aineistojen tai vaivalloisten datanhallintatyökalujen opetus voi olla sekä kurssisuunnittelijoiden että opiskelijoiden näkökulmista hankalaa ja epätarkoituksenmukaista.

Opetusnäkökulma nousi esille myös Mikko Tolosen (HY) puheenvuorossa, jossa hän keskittyi laajemmin digitaalisten ihmistieteiden eli digital humanities (DH) -alan opetukseen Helsingin yliopistossa. Hän nosti esille Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen selvityksen (ks. Pyykkö et al. 2020), jonka mukaan humanistiopiskelijoilla on verrattain paljon petrattavaa digiosaamisessa. Tolonen huomautti, että yksittäisellä kurssilla ei kuitata tätä vajetta, mutta 25op laajuinen DH-kokonaisuus auttaa asiaa jo huomattavasti. Helsingin yliopistossa on mahdollista tehdä DH-opintoja enemmänkin, jopa maisterintutkintoon saakka. Hän painotti näkökulmaa, jonka mukaan opetus ja tutkimus perustuvat monitieteiseen yhteistyöhön. Jotta eri tieteenalojen välinen yhteistyö olisi mahdollista, tarvitaan yhteisymmärrystä, ja sen vuoksi opetus tähtää yhteisen kielen ja käsitteistön rakentamiseen sekä eri tieteenalojen väliseen kommunikaatioon. Koodaustaidoista olisi hyötyä humanisteille, mutta koodariksi ei silti ole pakko ryhtyä. Digitaalisista aineistoista ja erilaisista laskennallisista menetelmistä voi muutenkin saada hyötyä, esimerkiksi osana monitieteistä projektia. Tietyt perusasiat olisi kuitenkin hyvä ymmärtää, jotta tarjolla olevia mahdollisuuksia voisi paremmin hahmottaa ja sitä kautta todella hyödyntää. Tämä on tärkeää yhteistyön rakentamisessa.

Käänne on vasta tulossa

Seminaarin viimeisessä osassa pohdittiin, onko digitaalinen käänne jo tapahtunut, kun digitaalisuus on jo niin monin eri tavoin osa historian opetusta ja tutkimusta. Keskustelun puheenjohtajana toiminut Holmila pohti, milloin opiskelijat ajattelevat erimerkiksi GitHubia tai tiettyjä ammattitermejä osana työkalupakkiaan. Tolosen

mukaan ainakin DH:n näkökulmasta käänne on tapahtunut vasta, kun monitieteiset tutkijaryhmät ovat enemmän sääntö kuin poikkeus. Jos yhteisartikkeleiden lisäksi myös väitöskirjoja voisi tehdä yhteistyönä, tämä toimisi indikaattorina muutoksesta tai käänteestä. Hän myös uskoi, että tähän suuntaan ollaan menossa. Paju tosin huomautti, että tämä vaatisi myös rahoituskäänteen kohti monitieteisiä ja pitkäjänteisiä projekteja. Lahtinen veti keskusteluun mukaan ajatuksen tekoälystä tutkimusta ohjaavana tekijänä tulevaisuudessa. Hänen mukaansa digikäänne on tapahtunut siinä vaiheessa, kun tutkijoilla on käytössään oma tutkimusaineistojen pariin ja niiden tulkintaan ohjaava AI-assistentti. Kansalliskirjaston Johanna Lilja toi keskusteluun tekijänoikeudet, joiden hän ennusti olevan digitutkimuksen haaste vielä pitkään. Hän painotti yhteistyön merkitystä tutkijoiden ja organisaatioiden välillä näiden haasteiden voittamiseksi. Risto Turunen nosti vielä lopuksi esille näkökulman, jonka mukaan käänne on tapahtunut, jos digitaalisuus ei enää olisi erillisenä käsiteltävä vaan luontaisena pidetty osa tutkimusta ja opetusta.

Päivän aikana läpikäydyt asiat olivat osin uusia, osin tuttuja. Ennen kaikkea ne olivat muistutus siitä, kuinka tärkeää eri tieteenalojen on kyetä osallistumaan digitaalisuuteen liittyvään keskusteluun ja yhteistyöhön sekä tutkimuksen että opetuksen piirissä. Keskeiseksi asiaksi nousi mielestäni ajatus vuoropuhelun rakentamisesta. Miten se konkreettisesti tapahtuu tai mitä se tarvitsee toteutuakseen, ovat kiinnostavia kysymyksiä. Ainakin se vaatii huomion kiinnittämistä alan toimijoihin, työkaluihin ja käytettävään sanastoon. Tässäkin seminaarissa vilahteli erilaisia termejä, nimiä ja organisaatioita, jotka ovat tulleet itselleni aiemminkin vastaan lähinnä erilaisissa DH-yhteyksissä; GitHubin lisäksi big data, sanaklusteri, topic modeling, kollokaatio, crowdsourcing, OCR, Transkribus, Annif tai vaikkapa DARIAH. Mietin, kuinka hyvin nämä avautuvat laajemmin vaikkapa kulttuurintutkijoille ja alan opiskelijoille. Toisille ne ovat varmaan hyvinkin tuttuja, mutta toisille eivät ehkä lainkaan.

Digitaalisuus vaatii yhteistyötä

Digitaalisuus on laaja aihe-alue, joka ulottuu lähes kaikkialle. Se voi vaikuttaa tutkimukseen käytettävinä aineistoina, menetelminä, tutkimuksen kohteena tai julkaisumuotoina. Aiheen piiristä olisi hyvä hahmottaa oman tieteenalan näkökulmasta keskeisiä keskusteluja ja mahdollisuuksia. Jotta vuoropuhelu eri alojen välillä voisi onnistua, myös tieteenalojen sisällä tulisi jakaa ajatuksia ja kokemuksia digitaalisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Haluaisin kuulla oman tieteenalani piirissä, mitä digikontekstissa pidetään tärkeänä ja tavoiteltavana tutkimuksen tai opetuksen näkökulmasta. Kuinka opettajat käytännössä leipovat digitaalisuutta sisään eri kursseihin tai tutkijat käyttämiinsä menetelmiin? Olisi myös hienoa käydä enemmän keskustelua digitutkimukseen liittyvistä käytännön ongelmista ja onnistumisista. Myös Heimon ja Taavetin näkökulma muistelun muuttumisesta digitalisaatiossa on tärkeä ja koskettaa laajemmin erilaisia kulttuurisia ilmiöitä.

Kaikkinensa digitaalisuus on kulttuurinen ja sosiaalinen ilmiö, jota myös etnologian ja laajemminkin kulttuurintutkimuksen alalla tulee tarkastella. Kokonaisuus on siis laaja ja pohdittavaksi jää, millaisin konkreettisin keinoin opetusta ja tutkimusta kehitetään digiajassa. Digitaaliset menetelmät ja monitieteinen yhteistyö ovat joka tapauksessa mahdollisuuksia viedä tutkimusta eteenpäin. Samalla on hyvä olla selvillä siitä, mitä

oma tieteenala oikeastaan tarvitsee ja mitä se puolestaan voi tarjota digitaalisten ihmistieteiden piirissä mahdollistuville projekteille.

Anna Kajander on tutkijatohtori Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Vuosina 2020–2022 hän toimii hankkeessa Sensory and Material Memories: Exploring Autobiographical Materiality (SENSOMEMO).

Kirjallisuus

Pyykkö, Riitta, Mikko Tolonen, Kimmo Levä, Seija Mahlamäki-Kultanen, Marko Pantermöller, Torsten Pettersson, Sini Saarinen & Mira Huusko. 2020. *Humanistisen alan korkeakoulutuksen arviointi*. Julkaisut 1:2020, Kansallisen koulutuksen arviointikeskus, https://karvi.fi/publication/humanistisen-alan-korkeakoulutuksen-arviointi/. [Haettu 3.11.2020]